

REMO CUM FRATRE QUIRINUS: PREOBRAZBE MITA O USTANOVITVI RIMA OD ZAČETKOV DO HORACIJA

ŠPELA TOMAŽINČIČ

Izvleček

Romul in Rem v rimski mitologiji nastopata kot brata dvojčka, sinova svečenice Ree Silvije in boga vojne Marsa, in kot ustanovitelja mesta Rim. Znana mitološka tema omogoča pomemben vpogled v rimsko mitotvorno dejavnost in v sodobne interpretacije pojava 'rimski mit'. Avtorica se naslanja na nekatere novejšje pristope in se v obravnavi rimske mitologije odreja tradicionalni grški perspektivi. Ker je Romul veljal za edinega ustanovitelja Rima, se članek posveča tudi motivom za uvedbo brata Rema. Zgodovinske preobrazbe Romulove teme, ki jim lahko sledimo od Enijevih *Analov* do Vergilijeve *Eneide*, Horacijeve sedme epode in tretje 'rimske ode' (C. 3.3), razkrivajo nenehno prilagajanje mita spreminjajočim se družbenim in političnim kontekstom.

Abstract

Romulus and Remus appear in Roman mythology as the twin sons of the priestess Rhea Silvia and Mars, and as the founders of Rome. This familiar mythological theme offers interesting insights into the Roman mythopoetic activity and into the modern interpretation of the 'Roman myth' phenomenon. Rather than adopt the traditional Greek perspective on Roman myth, the article draws on the recent revaluations of Roman mythology. Since Rome was believed to have been founded by Romulus alone, the article also considers the motives underlying the invention of his brother Remus. The recurrent Romulus theme with its historical metamorphoses as elaborated in Ennius' *Annals*, Vergil's *Aeneid*, and Horace's *Epode* 7 and third 'Roman Ode' (C. 3.3) reflects a continuous adaptation to the changing social and political contexts.

I. ZNANA ZGODBA?

Zgodba o Romulu in Remu, legendarnih ustanoviteljih mesta Rim, je v očeh povprečnega poznavalca antike sinonim za rimski mit.¹ Znana in na prvi pogled neproblematična zgodba je zato dobro izhodišče za razpravo o vprašanju rimskega mita in

¹ Splošno poznavanje mita o ustanovitvi mesta Rima izhaja predvsem iz Livija (1.3.10–1.7.3), pa tudi iz Dionizija iz Halikarnasa (*Ant. Rom.* 1.76–83) in Plutarha (*Rom.* 3–11).

o njegovi funkcijskozgodovinski vlogi. Še preden se lotimo problematike 'rimskega mita', se moramo ustaviti ob definiciji 'zgodbe' o Romulu in Remu. Je to (zgodovinska) legenda, ustanovitvena zgodba, mit ali kaj čisto drugega? Že pregled splošnih priročnikov pokaže, da klasifikacija zgodbe o Romulu in Remu ni preprosta.² Kaj je torej narobe s sintagmo 'rimski mit'?

Najprej očitno dejstvo: ohranjena rimska mitologija je v pretežni meri grška. Iz tega izhaja izrazito negativna sodba o rimski mitologiji, češ da je neizvirna in posnemovalska.³ V preteklosti so jo zato večkrat obravnavali kot nekaj izposojenega, sekundarnega in zato inferiornega. Ob primerjavi z bogato in razvejano grško mitologijo nastane vtis, da Rimljani svojih izvirnih mitov⁴ praktično niso poznali. Raziskovalci rimskega mita so identificirali komaj dva izvirna rimska mita: mit o Kajkulu, ustanovitelju Prenesta, in mit o Romulu, ustanovitelju mesta Rim.⁵ V ohranjenih imenih, kot so *Ianus*, *Picus*, *Cacus*, *Dercenus*, so prepoznavali indice za obstoj še drugih rimskih mitov, ki v prvotni obliki niso izpričani.

Tovrstno iskanje rimske mitološke izvirnosti temelji na predpostavki, da je rimskost rimskega mita v njegovi avtentičnosti, italiskem izvoru in popolni neodvisnosti od grške kulture. Ob tem raziskovalci zanemarjajo dejstvo, da je tudi Romul sam kot reprezentativni primer rimskega mitološkega junaka produkt grške historiografske oz. antikvarske tradicije, ki je številnim mediteranskim mestom poiskala 'grško' ustanovitveno legendo. Romul je eponimni junak mesta Rim. Kot ustanovitelj mesta se pojavlja od sredine 4. st. pr. Kr. naprej. Najstarejše pričevanje o Romulu je genealogija ustanovitelja Rima, zapisana pri Alkimu (FGrH 560 F 4), zgodovinarju s Sicilije iz 2. pol. 4. st. pr. Kr. Po tej različici je ustanovitelj mesta *Rhodijs* [*Rhomos?*], sin Albe, katere oče *Rhomylos* je sin Eneja in Tirenije. *Rhomos* pri Alkimu nastopa sam, brez brata. Pri Kaliju (FGrH 564 F 5), sirakuškem zgodovinarju s konca 4. st. pr. Kr., je ustanovitelj Rima *Rhomos*, eden izmed treh bratov (druga dva sta še *Rhomylos* in *Telegonos*), sinov Rome in Latina; Latin je po tej verziji sin Telemaha in Kirke.⁶

Iskanje izvirnega 'rimskega mita' se tako sklene z ugotovitvijo, da je njegova vse-

² Bremmer in Horsfall, *Roman Myth and Mythography*, ob besedi *mit* dosledno uporabljata izraz 'ustanovitveni mit' ('foundation myth'). Wiseman, *Remus*, že v samem naslovu monografije o Remu pripiše *A Roman Myth*. Tudi splošni priročniki imajo različna poimenovanja; *Oxford Classical Dictionary* uporablja izraz *legenda* ('legend'), za Romula in Rema pa 'mitična ustanovitelja' ('mythical founders'). *Der Neue Pauly* Romula in Rema označi kot *legendarna ustanovitelja* (*die legendären Stadtgründer*).

³ Bremmer in Horsfall, *Roman Myth and Mythography*, 4, to označujeta kot »failure of Roman myth«.

⁴ Uporabljajo se izrazi 'indigenous', 'original', tudi 'native' (angl.). Bremmer in Horsfall, *Roman Myth and Mythography*, 1, delita rimske mite na primarne (nastali so pred rednimi stiki z grško literaturo in pred razširitvijo pismenosti) in sekundarne (nastali so v literarnem obdobju).

⁵ Rezultati iskanja izvirnega rimskega mita so predstavljeni v: Bremmer in Horsfall, *Roman Myth and Mythography*. Za rimsko mitografijo gl. še Wiseman, *Remus*; Fox, *Roman Historical Myth*, in Graf, *Mythos in mythenloser Gesellschaft*.

⁶ Wiseman, *Remus*, 53, 184 in op. 62, meni, da gre pri Alkimu in Kaliju za duplikacijo eponima

bina povezana izključno z ustanovitvami mest in da je to pravzaprav njegova edina tema. V tem 'rimski mit' sledi popularnim helenističnim zgodbam o ustanovitvah mest (κτίσεις), s temami grškega mita pa nima veliko skupnega. To je tudi najpomembnejši vzrok, da se raziskovalci v razpravi o rimskem mitu pogosto izogibajo uporabi pojma 'mit' in raje uporabljajo že navedene nadomestne izraze. Tematske drugačnosti rimskega mita in odsotnosti 'klasičnih' grških mitoloških tem so se zavedali že antični latinski avtorji, vendar ti v nasprotju s sodobnimi avtorji niso 'pogrešali' kozmogoničnih mitov o kastraciji in detomoru, skupaj z zgodbami o posilstvu, vojni in suženjstvu.⁷

Problematiziranje sintagme 'rimski mit' je predvsem posledica predsodka do rimske kulture kot pasivne in nekritične posnemovalke grštva; procesi prevzemanja so pogosto še vedno razumljeni v smislu mehanske in neproduktivne imitacije. V uveljavljene interpretacijske vzorce je kritično posegel šele Denis Feeney, ki je vzpostavil nov, od grškega neodvisen rimski model za interpretacijo rimske mitografije. Njegov pristop ima dve ključni točki:

1. natančno razumevanje historičnega horizonta, v katerem so potekali procesi sprejemanja grške kulture;
2. redefinicija dialoga rimske kulture z grško in opredelitev oblik literarne komunikacije.⁸

Da bi lahko rekonstruirali razmerje med grškim in rimskim, je treba poznati zgodovinske okoliščine rimskega odnosa do grštva v času najbolj intenzivnega sprejemanja grške kulture. V širšem politično-zgodovinskem kontekstu ta čas sovpada z vzpostavljanjem rimskega primata v Sredozemlju, ki ga je Rim dosegel v vojnah z epirskim kraljem Pirom, z grškimi kolonijami v južni Italiji, s Kartagino (druga in tretja punska vojna) in z Makedonci. Rimska ekspanzija v Sredozemlju ni pomenila samo pozicioniranja na vojaškem in geopolitičnem zemljevidu. Rimska kulturna identiteta se je v veliki meri oblikovala skozi odnos do starih helenističnih držav, ki so bile vpete v enoten mitološki kontekst in so se prezentirale kot potomke homerske dediščine. Nastop na mediteranskem prizorišču in novo oblikovanje razmerja sil, ki je v vojnah s Kartagino in z grškim svetom dobilo 'mitološki' prizvok, je Rimljanom narekovalo, da se postavijo tudi na mitološki zemljevid Sredozemlja, kot ga je zarisal Homer.⁹

za mesto Rim: *Rhomos* je grški eponim za Rim, *Rhomylos* pa latinski. Poudarja tudi, da ni verjetno, da eponim *Rhomos* na navedenih mestih predstavlja grško ime za Rema.

⁷ Cic., *Nat. D.* 3.60; Dion. Hal., *Ant. Rom.* 2.18–20.

⁸ Feeney, *Literature and Religion*, 47–75.

⁹ Pri tem je Rimljanom koristila grška historiografska tradicija, po kateri je bil ustanovitelj Rima Trojanec Enej (prva, ki za ustanovitelja Rima navajata Eneja, sta Helanik z Lezbosa, *FGrHist* 4 F 84, in Damast iz Sigeona, *FGrHist* 241 F 45). Trojansko identiteto so Rimljani v politične namene najbrž prvič uporabili v času vojn s Pirom (280–275 pr. Kr.), kasneje v času prve punske vojne in v 2. st. pr. Kr., ko je Rim posegel v Malo Azijo. Gl. Cornell, *Beginnings of Rome*, 64–65.

Pojasnjevanje procesov literarne komunikacije je opredeljeno z dejstvom, da je bila rimska kultura od vsega začetka prežeta z grško in da so se Rimljani čutili del helenistične kulture ter neposredni dediči literature in mitologije heleniziranega Sredozemlja. Pričakovanja rimskega občinstva so bila zato določena s sredozemsko literarno in kulturno tradicijo. Rimska literatura že samo zaradi tega dejstva ni mogla biti omejena na golo imitacijo, temveč je njeno produkcijo narekoval vsakokratni zgodovinski in družbeni horizont pričakovanja, ki je narekoval vedno novo aktualizacijo prisvojene literarne dediščine. Rimska mitologija, rimski bogovi in literatura so se oblikovali v odnosu do grške mitologije in literature. Pri tem ne gre za nekritično sprejemanje, temveč za zavestno, produktivno recepcijo grštva; v ozadju le-te je bil tudi interes rimske politične elite, ki je v prizadevanju za lastno afirmacijo in za zunanjepolitično uveljavitev republike rimsko državo postopoma vključevala v helenistični kulturni krog.¹⁰

Posledica tega je bil tudi nastanek rimske epike. Za ta podvig je rimska politična aristokracija angažirala tuje 'zaveznike', ki so ustvarili rimsko literaturo. Ti možje so bili Grki oziroma pol Grki,¹¹ izvirali so iz južne Italije, z etnično mešanega področja, na katerem so soobstajale in se med seboj prepletale različne kulture: grška in latinska; grška, latinska in oskijska. V Rim so prišli kot tujci; njihov prihod je bil povezan z rimskimi vojnami v Sredozemlju. Andronik, po rodu Grk iz Tarenta, je v Rim prišel kot vojni ujetnik po padcu Tarenta leta 272 pr. Kr. in kot osvobojenec od nekdanjega gospodarja prevzel ime 'Livij'; Nevij, Osk iz Kampanije, je služil v rimski vojski v zadnjih letih prve punske vojne; Enija, Oska oziroma Mesapa iz rimske Kalabrije, je v Rim s Sardinije, kjer je bil verjetno vojak, pripeljal Katon Starejši. Že etnično poreklo in kulturno ozadje imenovanih piscev, ki so kot posamezniki z latinskega obrobja pisali v latinščini, pojasni, zakaj je rimska literatura od samega začetka prežeta z grškimi kulturnimi vplivi, med drugim tudi z vplivi grške religije in mitologije.

Tako kot je bila spodbuda, ki jo je rimska elita dala epski poeziji, predvsem politično motivirana, je tudi prezentiranje rimske mitologije v literaturi in nasploh v javnosti treba razumeti predvsem v političnem kontekstu. Grška mitologija in grški bogovi so bili v Rimu prisotni najpozneje v drugi polovici 6. stoletja; iz časa okrog 530 pr. Kr. izvira terakotna plastika boginje Atene, ki vodi Herakla na Olimp. Stala je na Govejem forumu v Rimu. Zelo verjetno gre za upodobitev Heraklove apoteoze. Izbiro motiva je mogoče prepričljivo pojasniti kot element monarhične ideologije; ta odraža sočasno politično dogajanje v Grčiji v času tirana Pejzistrata, ki se je identificiral s Heraklom.¹² Grški mit je bil torej v Rimu od vsega začetka del javne politične sfere in je reflektiral aktualno politično dogajanje v rimski družbi. Zanimivo je, da je

¹⁰ O domnevah za možne motive po koncu prve punske vojne gl. Gruen, *Studies in Greek Culture*, 82–84.

¹¹ T. i. *semigraeci* (prim. Suet., *Gram.* 1).

¹² Cornell, *Beginnings of Rome*, 148.

rimaska elita sredstva za svojo politično afirmacijo iskala zlasti zunaj svojega prvotnega kulturnega okolja, obenem pa so Rimljani ves čas načrtno ohranjali zavest o tem, da so grški miti in grški bogovi grški in da so v Rim prišli iz tujega, grškega sveta.¹³

O prvi javni predstavitvi Romula in Rema beremo pri Liviju (10.23.12). Ta med dogodki za leto 296 pr. Kr. navaja obnovitev dveh svetišč; svetišča Jupitra najboljšega največjega na Kapitolu, na vrhu katerega je bil postavljen kip Jupitra na kvadrigi, in Marsovega svetišča ob Apijski cesti. Razen tega Livij omenja tudi postavitve kipa volkulje z ustanoviteljema mesta pri ruminalski smokvi, kjer je volkulja domnevno našla in hranila dvojčka. Za navedeno sta poskrbela kurulska edila, brata Ogulnija:¹⁴

Eodem anno Cn. et. Q. Ogulnii aediles curules aliquot faeneratoribus diem dixerunt; quorum bonis multatis ex eo quod in publicum redactum est aenea in Capitolio limina et trium mensarum argentea vasa in cella Iovis Iovemque in culmine cum quadrigis et ad ficum Ruminalem simulacra infantium conditorum urbis sub uberibus lupae posuerunt semitamque saxo quadrato a Capena porta ad Martis straverunt.

Istega leta sta kurulska edila Gnej in Kvint Ogulnij določila plačilni dan nekaterim izposojevalcem denarja. Iz premoženjskih kazni, ki so pritekale v državno blagajno, sta v templju na Kapitolu namestila bronaste pragove, srebrne posode za tri mize v Jupitrovi celi, kip Jupitra na kvadrigi na vrhu templja in kip ustanoviteljev mesta v podobi dojenčkov pod seski volkulje pri ruminalski smokvi. Prav tako sta s kvadratnimi kamni tlakovala pot od Kapenskih vrat do Marsovega templja.

Zgodovinski kontekst, ki pojasni skrb za svetišči Jupitra in Marsa, predvsem pa ikonografijo obeh bronastih kipov, je preteča galsko-samnitska nevarnost. Kapitolinski Jupiter ima značilne attribute, ki aludirajo na gigantomahijo oz. na Zeusa kot zmagovalca nad sinovi Zemlje. Identifikacija Jupitra z 'mitičnim' Zeusom kot zmagovalcem nad destruktivnimi in kaotični silami jasno razkriva samopodobo Rimljanov kot branilcev civilizacije pred barbarstvom.¹⁵ Sporočilo kipa je še nazorneje povezano z drugim kipom, postavljenim istega leta, kipom volkulje z dvojčkoma. Glede na to, da so *simulacra infantium conditorum* navedena med darovi, posvečenimi Jupitru in Marsu, dvojčka Romula in Rema predstavljata božanska potomca Marsa, preko katerih so se Rimljani predstavljali kot Marsovi potomci.¹⁶

Livijeva pripoved je tudi prvo jasno poročilo o Remu. Formulacija *infantes conditores urbis sub uberibus lupae* se gotovo nanaša na Romula in Rema, čeprav na tem

¹³ Feeney, *Literature and Religion*, 64–67.

¹⁴ Ista brata sta leta 300 pr. Kr. z zakonom (*Lex Ogulnia*) dosegla, da so lahko bili v kolegij svečnikov in avgurjev izbrani tudi plebejci.

¹⁵ Feeney, *Literature and Religion*, 54–55.

¹⁶ Wiseman, *Remus*, 73.

mestu nista izrecno navedena. Zanimivo je tudi, da Livij uporablja plural (*infantes conditores*), torej kot ustanovitelja omenja oba brata dvojčka.¹⁷ Pri obeh že navedenih grških zgodovinarjih, Alkimu in Kaliju, se namreč Romul pojavlja kot edini ustanovitelj, brez brata dvojčka. Iz obeh grških zgodovinarjev, ki omenjata Romula, je mogoče sklepati: Romul se kot ustanovitelj Rima pojavlja od sredine 4. st. pr. Kr. naprej (od Alkima); kot ustanovitelj nastopa sam, brez brata ali brata dvojčka. Tudi dejstvo, da ima *Rhomos* pri Kaliju brata (*Rhomylos*), še ne pomeni, da gre za dvojčka-soustanovitelja.¹⁸ Iz pričevanj omenjenih grških historiografov je razvidno, da je obstajala različica mita, po kateri je ustanovitelj Rima le eden.

Pomembna strukturna sprememba v razvoju mita torej zadeva število ustanovitvenih junakov. Ta sprememba kaže na zgovorno poigravanje s fenomenom enosti in dvojnosti, ki ga simbolizirata – ne brata, temveč dvojčka. Interpretacija preobrazb mita o Romulu in Remu je zato nujno povezana z razlago simbolike števil v različnih historičnih in političnih okoliščinah. Na tak način ustanovitveni mit za republikansko obdobje interpretira Wiseman.¹⁹ V svoji ‘ustanovitveni’ hipotezi predlaga datacijo nastanka mita v 4. st. pr. Kr., pred leto 296 pr. Kr., ko je Rem prvič dokumentiran kot soustanovitelj. Vsebinske spremembe v mitu išče izključno v spreminjajočih se političnih in socialnih okoliščinah 4. in 3. st. pr. Kr. Te se po njegovi sodbi nujno odražajo v mitu in se skozi mit tudi potrjujejo. Osnovno vprašanje, na katerega skuša odgovoriti Wiseman, je, kateri dogodki so ključno zaznamovali rimsko zgodovino 4. in 3. st. pr. Kr. in katere spremembe v družbi so bile tako pomembne, da so našle izraz tudi na ravni mita.

Wiseman vidi izhodišče za prvo vsebinsko spremembo, ko enega ustanovitelja zamenjata brata dvojčka (uvedba Rema), v dogodkih 4. st. pr. Kr., povezanih s prizadevanjem plebejcev za izenačitev pravic s patriciji. Leta 376 pr. Kr. sta ljudska tribuna Gaj Licinij in Lucij Sekstij predlagala vzpostavitev konzulata in pripustitev plebejcev k tej funkciji. *Lex Licinia Sextia* iz leta 367 pr. Kr. je dopustila kandidaturo plebejcev, in leta 366 pr. Kr. je Lucij Sekstij postal prvi konzul iz plebejskih vrst. Leta 342 pr. Kr. je zakon Lucija Genucija določil, da mora biti eden od konzulov plebejec. Delitev oblasti med patriciji in plebejci v 4. st. pr. Kr. je osnovni pogoj za oblikovanje mita o dvojčkih. V mitu se zrcali prizadevanje plebejcev za delitev oblasti s patriciji. Mit o dvojčkih torej simbolizira delitev oblasti med patriciji in plebejci, kot je bila vzpostavljena v 4. st. pr. Kr. Ime Rem, tekmovanje in lokacija tekmovanja v ustanovitvenem mitu niso naključni. Če Romul in Rem simbolizirata delitev oblasti, potem Rem (prim. izpeljavo imena *Remus* iz glagola *remorari*, ‘odlašati, obotavljati

¹⁷ To se ne ujema s trditvijo v njegovi prvi knjigi (1.7.2), kjer kot ustanovitelja mesta Rim omeni izključno Romula. V deseti knjigi je verjetno uporabil drug, starejši vir. Za interpretacijo spomenika bratov Ogulnijev gl. Wiseman, *Remus*, 72–76.

¹⁸ Gl. opombo 6.

¹⁹ Wiseman, *Remus*, 103–28.

se') predstavlja plebejce, ki so si pravice pridobili kasneje, in Romul patricije.²⁰ Tudi umestitev Rema na Remurijo, kraj, od koder je opazoval let ptic in kjer je nameraval ustanoviti novo mesto, ter Romula na Palatin ni naključna. Remurijo locirajo bodisi na *mons Sacer* ali na Aventin na *mons Murcus*.²¹ Obe točki sta povezani s plebejci in njihovim prizadevanjem za samouveljavitev, s tem v zvezi tudi z odhodom plebejcev na eno od teh točk leta 494 in 449 pr. Kr. Remurija je tudi kraj, kjer je Romul pokopal svojega brata Rema.²²

Drug pomemben moment v mitu je Remova smrt na obzidju novega mesta, ki je bil po Wisemanovem hipotezi dodan kasneje, po letu 300 pr. Kr. Pri vsebinski interpretaciji tega novega elementa si Wiseman pomaga z literarno tradicijo, v kateri Rem nastopa v vlogi žrtve; značilen primer je Propercij, ki Rema prikazuje kot žrtev, s katero so si Rimljani zagotovili trdnost svojega obzidja: *caeso moenia firma Remo* (3.9.50). Enako je pri Floru Rem žrtvovan za trdnost mestnega obzidja: *prima certe victima fuit munitionemque urbis novae sanguine suo consecravit* (1.1.8). Romul si je varnost mesta zagotovil z bratovo smrtjo. Tudi v tem primeru se v spremembi števila ustanoviteljev zrcalijo dejanske okoliščine, ki so Rimljane pripeljale do odločitve za človeško žrtev. To naj bi bili dogodki leta 296 pr. Kr., ko je mestu pretila združena samnitska, galska in etruščanska nevarnost. Rimljani so se poleg ukrepov, ki jih za leto 296 pr. Kr. navaja Livij (10.23.12), to so prenova svetišč, postavitve kipa volkulje z dvojčkoma, obnova poti, odločili tudi za darovanje človeške žrtve.

II. ROMUL, PRVI RIMSKI HERAKLES

Prvo obsežnejšo literarno obdelavo je mit o Romulu in Remu dobil z Enijevimi *Anali*. Enij je v osemnajstih knjigah svoje epske pesnitve prikazal vso rimsko zgodovino od Enejevega bega iz Troje do svojega časa; opustil je samo prvo punsko vojno, ki jo je opisal že Nevij. Mit o Romulu in Remu zavzema skoraj celotno prvo knjigo. Ohranjeni so nekateri daljši odlomki, v katerih so dokumentirani vsi glavni akterji mita, kot so znani iz kasnejše literarne tradicije: Latin, Enej, Evridika,²³ Amulij, Ilija,²⁴ Mars, Romul, Rem, volkulja, Favstul, Aka Larentija. Številni novi elementi mita, ki jih je v rimsko literaturo vpeljal Enij, so pomembni za razumevanje ka-

²⁰ Z Romulom so povezani izrazi, ki pomenijo naglico, hitenje, nepremišljeno dejanje, kot so npr.: *perceleriter, celer, properare*. Prim. Wiseman, *Remus*, 111.

²¹ Wiseman, *Remus*, 114–17, Remurijo locira na *mons Sacer*, Skutsch, *Annals*, 222, na *mons Murcus*.

²² Dion. Hal., *Ant. Rom.* 1.87.3; Plut., *Rom.* 11.1.

²³ Kreuza kot Enejeva žena je prvič izpričana v avgustejski dobi pri Liviju (1.3.2) in Vergiliju.

²⁴ Trojanka. Enako ime je pri Neviju in Eniju. Kasneje, po vstavitvi serije trinajstih albanskih kraljev, večina zgodovinarjev uporablja ime *Rhea Silvia*. Numitorja, ki je v kasnejših verzijah njen oče, v ohranjenih fragmentih pri Eniju ni. Možno je, da ga Enij sploh ni omenil. V nasprotju z njim Amulij nastopa pri Neviju (fr. 24 Büchner-Blänsdorf) in Eniju (1.61), verjetno kot

snejših literarnih prikazov. Temeljna sta zlasti dva odlomka: avspicij (1.72–91) in Romulova apoteoza (1.105–11).

V prvem odlomku Romul in Rem nastopata v vlogi avgurjev (*augures*). Ustanovitveni spor rešujeta z opazovanjem znamenj ptičjega leta (avspicij), kar je bila tradicionalna oblika ugotavljanja božje naklonjenosti pred pomembnimi vojaškimi, javnimi in zasebnimi dogodki.²⁵ Božje znamenje na nebu bo odločilo, kdo bo ustanovil mesto in ga zaznamoval s svojim imenom (1.72–78):²⁶

Curantes magna cum cura tum cupientes
regni dant operam simul auspicio augurioque.
In monte Remus auspicio sedet atque secundam
solus avem servat. At Romulus pulcher in alto
quaerit Aventino, servat genus altivolantum.
Certabant urbem Romam Remoramne vocarent.
Omnibus cura viris uter esset induperator.

Z veliko skrbjo in željo po kraljestvu se skupaj posvetita avgurskemu avspiciju. Rem sedi na hribu in sam čaka na ugodno ptičje znamenje, lepi Romul pa gleda z visokega Aventina in opazuje visokoleteče ptice. Tekmovala sta, ali se bo mesto imenovalo Rim ali Remora. Vse može je skrbelo, kdo bo poveljnik.

Če drži branje verza 1.74, kot ga predlaga Skutsch,²⁷ je Enij Romulu in Remu za avspicij določil isti grič, Aventin. In sicer je Rema postavil *in Murco*, to je pečina (*saxum*) na severovzhodnem nižjem vrhu Aventina, ki je bila znana kot *mons Murcus* (po boginji Murciji), Romula pa je postavil *in alto Aventino*. Zanimivo je nesorazmerje med opisi, ki se nanašajo na Romula, in tistimi, ki zadevajo Rema. *In monte* proti *in alto Aventino* z adjektivom, ki se nadaljuje z *Remus* brez epiteta proti *Romulus pulcher* in naprej *avem* proti *genus altivolantum* ter *servat* proti *quaerit in servat*. Adjektiv *pulcher*, ki označuje Romula, je ponavadi rezerviran za bogove; Enij ga uporabi za Marsa (*homo pulcher*),²⁸ enkrat za Venero in enkrat za Romula, kar je namig na dejstvo, da Romul ni bil navaden smrtnik. Enij torej za Romula in njegovega očeta rabi isti adjektiv *pulcher*, ki pa ne stoji zraven Rema; nanj se nanaša predika-

sin kralja Latina (Evridikin brat), s katerega hčerjo Evridiko se je oženil Enej, in kot tekmeč Enejevih potomcev za prestol. Skutsch, *Annals*, 7 in 212–13.

²⁵ Scheid, *Introduction to Roman Religion*, 112–20.

²⁶ Vsi odlomki Enijevih fragmentov so navedeni po kritični izdaji Skutsch, *Annals*.

²⁷ Verz 74 je poškodovan. Skutsch, *Annals*, 224, op. 74, predlaga na tem mestu *in monte* (zelo verjetno se mu zdi *in Murco*) *Remus auspicio sedet atque secundam*. *Se devovet* namesto *sedet* se mu ne zdi možno. Wiseman, *Remus*, 171, op. 33, nasprotno predlaga branje: *in Murco Remus auspicio se devovet atque secundam*.

²⁸ Adjektiv *pulcher* sodi v religiozno sfero; tako je bralcu takoj jasno, da ne gre za navadnega smrtnika, temveč za boga. Skutsch, *Annals*, 197, op. 38.

tivni atribut *solus*. Z nesorazmerno rabo in izborom adjektivov Enij napoveduje izid avspicija in s tem zmagovalca.

Izid avspicija ne pomeni samo pravice do ustanovitve mesta ali pravice do njegovega poimenovanja, *Remora* po Remu ali *Roma* po Romulu.²⁹ Iz Enijevega odlomka je razvidno, da tekmovanje za poimenovanje mesta v resnici pomeni tekmovanje za vodilno vlogo v mestu: *omnibus cura viris uter esse induperator (= imperator) in utri magni victoria sit data regni* (1.80). Pri interpretaciji odlomka je ključnega pomena produktivna recepcija helenističnih ustanovitvenih zgodb, imenovanih *ktiseis*, na kateri sloni Enijev odlomek. *Ktisis* akt ustanovitve mesta opredeljuje tudi kot začetek rodu. Skozi dejanje ustanovitve se hkrati formira tudi *gens*, ki izvira iz mesta, in njegova identiteta. Ustanovitveni akt zato predstavlja priložnost za redefiniranje ljudstva in je povezan predvsem z vprašanjem njegove politične, družbene, verske in siceršnje identitete. Ustanovitelj mesta zato ni le *conditor urbis*, temveč je predvsem ustanovitelj v smislu začetnika rodu, je torej tudi *creator gentis*. Kot ustanovitelj formira tudi *gens*, ki izvira iz mesta in hkrati predstavlja njegov prvi in najboljši element. *Conditor urbis/gentis* predstavlja vrednostni sistem rodu in je njegov kulturni in religiozni prednik. Predstavlja model kolektivne vrednostne orientacije za prihodnost in se ponuja za zgled. Vzpostavitev vseh političnih in religioznih institucij sovпада z dejanjem ustanovitve mesta, njihov simbolni predstavnik je ustanovitelj. Nenazadnje ustanovitveni akt in dogodki, ki ga spremljajo, napovedujejo oz. prerokujejo prihodnost rodu, ki izhaja iz mesta, in njegovo prihodnjo zgodovinsko vlogo.

Družbene in moralne dimenzije ustanovitvene tradicije, ki so jo Rimljani prevzeli od helenističnih predhodnikov, so ključne tudi pri interpretaciji drugega Enijevega odlomka, t.i. *Concilium deorum* (1.51–55). Odlomek opisuje vlogo bogov pri ustanovitvi Rima. Tema bogovskega posveta je Romulova apoteoza (1.54):

Unus erit quem tu tolles in caerula caeli
templa

Enega boš povzdignil v sinja prostranstva neba.

Verz pripada dialogu med Marsom in Jupitrom; to je mogoče sklepati iz medbesedilne navezave na Enijevo pripoved v Ovidijevih *Fastih* (2.481–88) in *Metamorfozah* (14.812–15). V verzu 14.812 se Mars (direktni govor) zaradi ne-

²⁹ Toponim *Remora* se pojavlja samo pri Eniju, ki si je ime najbrž izmislil sam ali pa ga je izpeljal iz krajevnega imena *Remuria* (*Remoria*, *ager Remurius*); iz tega imena je zelo verjetno izpeljan tudi *Remus*, kot je *Romulus* izpeljan iz *Roma*. Toponim je bil za Enija zanimiv tudi zaradi pomenske igre, kot homonim besede *remora* (zamuda, odlašanje, ovira, zapreka), iz glagola *remorari* (muditi se, obotavljati se, odlašati, ustavljati). Očitno je Enij že s samim imenom mesta in tudi imenom njenega ustanovitelja želel razkriti, da se v tem imenu skrivajo slaba znamenja in da mesto ne bo nikoli ustanovljeno.

izpolnjene obljube neposredno sklicuje na *concilium deorum*, na katerem mu je Jupiter obljubil sinovo apoteozo:³⁰

Tu mihi consilio quondam praesente deorum
(nam memoro memorique animo pia verba notavi):
»unus erit, quem tu tolles in caerula caeli,«
dixisti.

Nekoč si mi na posvetu bogov dejal (na to opominjam in dobro pomnim pobožne besede): »Enega boš povzdignil v modro nebo.«

Feeney je s prepričljivo argumentacijo pokazal, da je med glavnimi akterji bogovskega posveta poleg Jupitra in Marsa tudi Junona in da je zaplet v zvezi z Romulovo apoteozo povezan prav z njo.³¹ Predlagal je razlago, po kateri Junona, ki na posvetu nastopa v svoji mitološki vlogi kot nasprotnica Trojancev,³² Romulovo apoteozo pogojuje s spremembo imena *Troia*.³³ Avspicij je posledica Junonine zahteve po določitvi novega imena: novo mesto bo nosilo ime po enem izmed bratov dvojčkov, ki bo zato nagrajen z apoteozo.³⁴ Odtod pri Eniju avspicij (1.72–91) in Jupitrova obljuba Marsu: *unus erit quem tu tolles in caerula caeli* – namreč tistega, ki bo dal novemu mestu svoje ime. To je tudi pojasnilo za poudarjeni števniki *unus* na začetku verza.

Na Enijev bogovski posvet se v avgustejski dobi navežeta Vergilijeva *Eneida* in Horacijeva tretja 'rimska oda' (C. 3.3). V *Eneidi* je Enijev *concilium* mogoče zaznati v ozadju kompromisa, ki ga na koncu pesnitve skleneta Jupiter in Junona (12.819–28):

Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum:
cum iam conubis pacem felicibus, esto,
component, cum iam leges et foedera iungent,
ne vetus indigenas nomen mutare Latinos
neu Troas fieri iubeas Teucrosque vocari
aut vocem mutare viros aut vertere vestem.

³⁰ Romul je pri Eniju sin Marsa in Ilije (Serv., *Aen.* 1.273). Mars je Junonin sin, torej je Romul njen vnuk. Enej je Romulov ded, njegova mati *Ilia* je hči Eneja in njegove žene Evridike (*Eurydica*), preko Eneja je Romul povezan tudi z bogovskima prednikoma Venero in Jupitrom.

³¹ Feeney 1984, »Reconciliation of Juno,« 179–94.

³² Mitološki vzroki Junonine sovražnosti do Troje so natančneje opisani v dveh avgustejskih literarnih naslednicah Enijevih *Analov*, v proemiju *Eneide* in Horacijevi pesmi C. 3.3.

³³ To ime je nosila prva Enejeva naselbina v Laciju (Serv., *Aen.* 1.5).

³⁴ Potek bogovskega posveta v zvezi z Romulovo apoteozo je v primeru Enijevih *Analov* datiran bodisi pred izpostavitvijo dvojčkov ali pa pred samo ustanovitvijo mesta Rim. Feeney, »Reconciliation of Juno,« 190. V Horacijevi pesmi C. 3.3 posvet poteka tik pred Romulovo apoteozo.

Sit Latium, sint Albani per saecula reges,
sit Romana potens Itala virtute propago:
occidit, occideritque sinas cum nomine Troia.

Tega, za kar te prosim, ne brani zakon usode; prosim te v imenu Lacija in ugleda tvojih: ko bodo sklepali mir z veselimi porokami ter določali zakone in dogovore, ne dovoli, da bi Latinci spremenili svoje staro ime, da bi postali Trojanci in se pomenovali Tevkri; da bi moške spremenili jezik in zamenjali nošo. Naj bo Lacij, naj bodo stoletja albanski kralji, naj bo rimski rod bogat z italsko vrlino. Troja je padla in pusti, da pade z njo tudi ime.

Junonine zahteve so zopet povezane s Trojo. V zameno za zmago Trojancev in Enejevo apoteozo boginja zahteva, da se Trojanci odrečejo svojemu imenu in spremenijo ime; Latinci naj ohranijo svoje prvotno ime (*nomen Latinum*), Trojanci naj postanejo Latinci, trojanski element naj bo izbrisan, prevlada naj latinski. Temeljne zahteve Junoninega govora se navezujejo na pet kategorij, ki definirajo ljudstvo: ime (*nomen*), jezik (*vox*), obleka (*vestis*), oblika vladanja (*reges*) in religija (*religio*).

Tudi osrednja tema Enijevih *Analov* je konstituiranje rimske identitete. Ta tako pri Eniju kot pri njegovih avgustejskih naslednikih sovpada z ustanovitvijo Rima. Rimljani, čeprav legitimni nasledniki Trojancev, se zaradi Junoninega nasprotovanja ne smejo navezati na trojansko dediščino. Bogovi torej prek avspicija izberejo dejanskega naslednika Trojancev, to so Rimljani. Novo, rimsko identiteto pooseblja izbrani ustanovitelj Romul, prvi predstavnik rimstva in prvi Rimljan.

Enijev Romul je nastal kot odziv na spremenjene družbene in zgodovinske razmere v Sredozemlju in s tem povezanimi pričakovanji rimskih aristokratov. Zmaga nad Kartagino, ki je za Rimljane predstavljala zgodovinsko konkretizacijo mitološke Troje,³⁵ je pomenila izziv kot izhodišče za literarno aktualizacijo stare homerske mitologije; dopolnitev mitoloških junakov sledi specifičnim pričakovanjem rimskega občinstva. Enijev Romul pomeni prevrednotenje trojanskega vzorca in pooseblja zmago rimskega principa. Iz perspektive Enijevega občinstva je Romul predstavnik novega rimstva; v njem je bilo mogoče prepoznati zgled in novo središče etnične identifikacije.

Enij je kot model za Romulovo apoteozo uporabil grškega junaka Herakla. S

³⁵ O tem Erskine, *Troy between Greece and Rome*. Povezava med Kartagino in mitično Trojo je bila vzpostavljena preko sovražne Junone, zaščitnice Kartagine. Čaščenje in kult te boginje je povezan s pomiritvijo zaščitnice Rimljanom sovražnega mesta in s pridobitvijo njene naklonjenosti, kar so narekovala številna nenavadna znamenja in vojaška nevarnost. To je lepo dokumentirano pri Liviju za čas druge punske vojne, ko so se Rimljani trikrat (leta 218, 217 in 207) odločili, da je potrebno pomiriti Junono. Livij Andronik je leta 208 pr. Kr. dobil naročilo, da napiše himno, s katero bi pomirili Junono in jo prosili, naj bo prizanesljiva do Rimljanov. O tem Hänninen, »Juno Regina,« 39–42.

prenosom Heraklovega vzorca na Romula je Enij ustvaril 'rimskega Herakla'.³⁶ Pri vzpostavitvi tega modela se je Enij oprl na tradicijo helenističnih panegirikov, v katerih se pogosto pojavlja Herakles na Olimpu pri gostiji med bogovi.³⁷ Cicero priča, da je bilo podobno kot glede Herakla tudi glede Romula razširjeno splošno prepričanje, da je božanskega izvora.³⁸ Tudi Heraklova apoteoza Enijevim bralcem ni bila neznan, saj je bila njena upodobitev na Govejem forumu znana od 6. st. pr. Kr. naprej. Med Heraklom in njegovim rimskim naslednikom obstajajo številne paralele: božanski oz. polbožanski izvor (oče je bog, mati je smrtna), premoč nad bratom dvojčkom,³⁹ *omen*, ki napove življenjsko usodo, samostojen nastop, *immortalia opera*, posebna znamenja, po katerih se ločita od ostalih,⁴⁰ apoteoza *post oz. propter ingentia facta*, poroka z božanskim partnerjem po apoteozi⁴¹ in Junonino sovraštvo.

Enijev 'rimski Herakles' se je pozneje uveljavil kot literarni model, ki je vrsti političnih akterjev omogočal individualno identifikacijo z 'mitičnim' ustanoviteljem. Neposredna identifikacija ali vsaj posredno sklicevanje na Romula se pozneje uveljavi kot konvencionalno sredstvo politične afirmacije, samohvale in propagande.⁴² Po drugi strani pa Heraklova herojska kariera in apoteoza nastopata tudi kot mitološka paradigma, ki jo Vergilij in Horacij aplicirata na rimsko zgodovino in individualne zgodovinske akterje.⁴³

III. ROMUL IN HORACIJ

Res publica restituta, ki jo je ob koncu 1. stol. pr. Kr. vzpostavil Oktavijan, je bila formalni okvir nove politične ureditve, ki se je prek Avgustove *auctoritas* sklicevala na oživljanje, obnovo in prenavo starih republikanskih idej, vrednot in zgledov. V ta novi programski okvir so se lahko aktivno vključili tudi predstavniki 'stare' politič-

³⁶ O Heraklovi apoteozi kot modelu za bodoče apoteoze prim. Weinstock, *Divus Iulius*, 356–63, in Anderson, »Heracles and His Successors,« 7–58.

³⁷ V sedemnajsti Teokritovi idili, ki je v bistvu panegirik Ptolemaju, vladarju Egipta, iz časa okoli 270 pr. Kr. V njej nastopa Herakles na Olimpu v družbi bogov in vladarja Ptolemaja, ki je bil tudi sam deležen apoteoze in nastopa kot Heraklov oproda. Spremi ga do sobe, kjer ga čaka 'nova' žena Heba, boginja mladosti, Jupitrova in Junonina hči. V štiriindvajseti idili (*Herakliskos*) se, potem ko Herakles v zibki zadavi kači, ki ju je nadenj poslala Junona, pojavi videc Tejrezias in prerokuje, da bo Herakles postal zet bogov, ki bodo nadenj poslali pošasti.

³⁸ *Tusc.* 1.12.28. Romulovo apoteozo so slavili v Rimu že v 6. st. pr. Kr. Prim. Wiseman, *Remus*, 41–42, in Anderson, »Heracles and His Successors,« 30.

³⁹ Herakles je bil močnejši od svojega brata dvojčka Ifikla.

⁴⁰ Po sprejetju Heraklovega kulta se je Romul oktil s posebnimi insignijami, po katerih se je razlikoval od ostalih ljudi (Liv. 1.8.2–3).

⁴¹ Heraklova poroka s Hebo ustreza Romulovi poroki s Horo, ki je enako kot Heba postala boginja mladosti. Anderson, »Heracles and His Successors,« 55.

⁴² Tako je nastala cela serija novih Romulov. Gl. Weinstock, *Divus Iulius*, 175–86.

⁴³ Marinčič, »Roman Archaeology,« 143–61.

ne elite, pesniki, izobraženci in drugi; politična stabilnost je omogočila tudi razcvet literarnega delovanja.

Horacij kot priča enega najbolj burnih obdobij rimske zgodovine ni zavzel drže pasivnega in neangažiranega opazovalca, temveč se je (tudi prek prijateljskih zvez z nekaterimi ključnimi političnimi akterji)⁴⁴ aktivno udeleževal političnega dogajanja. Pozicija, ki jo je skupaj s še nekaterimi avgustejskimi pesniki zavzel v odgovor na razmere pozne republike, je arhaična grška pozicija pesnika, ki pred sodržavljani nastopa kot videc (*vates*) in posrednik transcendentne resnice.⁴⁵

Horacij samega sebe dobesedno poimenuje *vates Horatius*,⁴⁶ v pesmih nastopa kot videc, ki s svojo pesniško in preroško avtoriteto interpretira aktualne dogodke. V tej vlogi išče prastare vzroke, znamenja, vzorce in dogodke iz daljne mitološke preteklosti, ki dajejo pojasnilo za trenutno stanje v državi. Komunikacijo med pesniki-vidci in občinstvom omogočajo mitološke podobe, prerokbe, govori bogov in mitoloških junakov. Pesnik se postavlja v vlogo pevca-glasnika, ki z avtoriteto učitelja in svečenika nagovarja občestvo, ga svari ter mu deli npravstvene nauke.⁴⁷

Številne Horacijeve ode in epode je mogoče brati kot neposreden odziv na aktualne družbene razmere, v katerih se zrcali tudi širši socialnogodovinski kontekst predavgustejskega obdobja. Horacij v dialogu z literarno preteklostjo ustvarja novo literaturo, ki skuša obenem ustreči estetskim pričakovanjem novih generacij bralstva in ponuditi odgovore na nove izzive, ki so nastali v spremenjenih političnih razmerah. Motiv Romula in Rema v aktualni preobleki nastopa v sedmi epodi (*Ep.* 7) in v tretji 'rimski odi' (*C.* 3.3).

Sedma epoda je ena od petih epod s politično tematiko. V tej pesmi je Romul kronološko in vsebinsko vpet v čas državljanskih vojn.⁴⁸ Glede nastanka se najpogosteje pojavlja hipoteza, da je epoda nastala konec leta 39 oz. v začetku leta 38 pr. Kr. in da odseva veliko razočaranje, ki je sledilo sklenitvi brundizijskega miru

⁴⁴ Primer tega je bitka pri Filipih, ki je zapečatila usodo republikancev, voditelji so po porazu naredili samomor, Horacij si je uspel življenje rešiti z begom. Svoje republikanske opredelitve in bitke pri Filipih Horacij ni nikoli zatajil ali poskušal zatajiti. Ravno nasprotno, po koncu državljanske vojne in tudi kasneje, ko je že bila vzpostavljena *res publica restituta* in je Horacij deloval v Mecenatovem krogu ter sodeloval z Avgustom (oba sta bila nekoč njegova politična nasprotnika), je še vedno ponavljal to svojo odločitev in ni zanikal drugih zagovornikov republikanske ideje. Prim. Galinsky, *Augustan Culture*, 419, op. 85, in Fraenkel, *Horace*, 12–13, 360. Kljub svoji nekdanji republikanski opredelitvi in dejstvu, da so se pri Filipih bojevali na nasprotnih straneh, je Horacija intimno osebno prijateljstvo družilo tako z Mecenatom kot z Avgustom. O tem Svetonij (*Hor.* 1.3).

⁴⁵ Gantar, *Študije o Horaciju*, 22–23.

⁴⁶ V šestnajsti epodi (16.66) se Horacij imenuje *vates: vate me*. Enako tudi v *Carmina* 4.6.44, kjer se poimenuje *vates Horatius*.

⁴⁷ McDermott, »Greek and Roman Elements,« 1662–63.

⁴⁸ Datacije sedme epode so različne: najzgodnejša postavlja pesem v leto 41 pr. Kr. Mankin, *Horace*, 143, jo datira v leto 32 pr. Kr., pred bitko pri Akciju. Za datacijo sedme epode prim. Fraenkel, *Horace*, 56, op. 3, Commager, *The Odes of Horace*, 161, op. 1, in Cavarzere, *Orazio*, 163–64.

med Oktavijanom in Antonijem septembra 40 pr. Kr. in miru v Mizenu 39 pr. Kr. med triumviri in Sekstom Pompejem; po teh dogodkih se je namreč konflikt med Oktavijanom in Markom Antonijem le še stopnjeval.

Quo quo scelesti ruitis? Aut cur dexteris
 aptantur enses conditi?
Parumne campis atque Neptuno super
 fusum est Latini sanguinis,
non ut superbas invidiae Carthaginis
 Romanus arces ureret
intactus aut Britannus ut descenderet
 Sacra catenatus via,
sed ut secundum vota Parthorum sua
 urbs haec periret dextera?
Neque hic lupis mos nec fuit leonibus,
 numquam nisi in dispar feris.
Furorne caecus an rapit vis acrior
 an culpa? Responsum date.
Tacent et albus ora pallor inficit
 mentesque percussae stupent.
Sic est: acerba fata Romanos agunt
 scelusque fraternae necis,
ut immerentis fluxit in terram Remi
 sacer nepotibus cruor.

Kam drvite, zločinci? Čemu si v desnice nameščate meče, ki so bili doslej shranjeni v nožnicah? Ali je bilo po poljih in po morju prelito premalo latinske krvi? Torej ni bila prelita zato, da bi Rimljan požgal ošabne trdnjave zavistne Kartagine ali da bi nedotaknjen Britanec vklenjen stopal po Sveti cesti, temveč da bi to mesto, kot si želijo Parti, pogubila njegova lastna roka? Niti volkovi niti levi niso imeli takih navad, razen do drugih zveri. Vas napada slépi bes, višja sila ali krivda? Odgovorite! Molčijo, bledica prekrije obraz, duh je otopel od udarca. Tako je: trpka usoda preganja Rimljane, zločin bratomorilstva, odkar je v prekletstvo potomcev stekla na tla kri nedolžnega Rema.

Kot bi bilo od vedeža Horacija mogoče pričakovati, za stanje v pozni republiki ne išče podobne racionalne razlage kot za ostale vojne; slednje so po njegovem mnenju upravičene, zanje je bilo smiselno prelivati 'latinsko kri' (*sanguis Latinus*). Namesto tega se po razlago zateče v mitologijo. Horacijeva mitološka interpretacija že z uvodnim *scelesti* (namesto pričakovanega *Romani*) namiguje na ustanovitveni *scelus*, na

bratomor. To se potrdi na koncu pesmi, v zadnjih štirih verzih. Izbor epiteta *scelesti* v prvem verzu sedme epode je povezan s *scelus fraternae necis* v 18. verzu.⁴⁹

Odgovor na vprašanje, ki ga Horacij zastavi na začetku epode in nato v 14. verzu zahteva odgovor (*responsum date*), ni ena od treh možnosti, ki jih ponuja v verzih 13 in 14 (*furorne caecus an rapit vis acrior an culpa?*). Odgovor vsebuje vse tri: *furor caecus*, *vis maior* in *culpa*; vse tri dobijo pravo podobo šele v zaključnih verzih. *Culpa* (14) je *scelus fraternae necis* (18). To je Romulov zločin nad bratom dvojčkom Remom, izvirni greh Rimljanov, ki sproži mehanizem prekletstva državljskih vojn. *Vis acrior* (13) so *acerba fata* (17), posledica uboja Rema, ki preganja Rimljane in jih nezavedno sili (*agunt Romanos*)⁵⁰ v periodično ponavljanje Romulovega zločina, to je v *furor caecus* iz 13. verza.

Horacij skozi prizmo mitološkega Romula problematizira državljske vojne in politične razmere v pozni republiki nasploh. V ospredju je Romulov ustanovitveni zločin, ki za Horacija predstavlja ominozno napoved za vso prihodnjo rimsko zgodovino. Horacijev pesimizem izhaja iz narave zločina, ki se vedno znova uresničuje v državljskih vojnah, in iz dejstva, da so Rimljani s tem zločinom determinirani; to dejstvo je povezano z razumevanjem ustanovitvenega akta in ustanoviteljeve vloge.⁵¹ Horaciju Romulov zločin pomeni paradigmo delovanja rimske države v času pozne republike. Rimljani so kot Romulovi potomci obenem tudi dediči njegovega zločina; ta zločin usodno determinira njihovo zgodovino. Romulov zločin je bil bratomor, kazen za ta zločin prekletstvo bratomorilstva (*fraternae neces*) znotraj ljudstva. Zato je tudi Remova kri *sacer cruor immerentis Remi*. V tej sintagmi ima *sacer* pomen 'preklet', 'ki prinaša prekletstvo'.

Poleti leta 43 pr. Kr. je mladi, takrat devetnajstletni Oktavijan po bitki pri Mutini postal konzul. Na ta dan naj bi se mu prikazalo dvanajst ptic, enako znamenje kot Romulu, preden je ustanovil Rim.⁵² Leta 27 mu senat ni podelil naziva novi Romul, temveč *Augustus* (Suet., *Aug.* 7.2):

Postea Gai Caesaris et deinde Augusti cognomen assumpsit, alterum testamento maioris avunculi, alterum Munati Planci sententia, cum, quibusdam censentibus Romulum appellari oportere quasi et ipsum conditorem urbem, praevaluisset, ut Augustus potius vocaretur, non tantum novo sed etiam ampliore cognomine, quod loca quoque religiosa et in quibus augurato quid consecratur augusta dicantur, ab

⁴⁹ Na to pozarja že Fraenkel, *Horace*, 55, op. 1, in predvsem Carrubba, »Curse on the Romans,« 33–34, ki poleg te navaja še številne druge paralele v sedmi epodi.

⁵⁰ Carrubba, »Curse on the Romans,« 33, razume pomen *agunt Romanos* kot *agunt Romanos in furorem*.

⁵¹ Podobno kot Horacij za razlago aktualnih razmer v sedmi epodi (17–20) uporabi umor Rema, se Vergilij v pesnitvi *Georgika* (1.501–02) sklicuje na Trojo.

⁵² Svetonij (*Aug.* 95). Podobno tudi Apijan (*BC* 3.888) in Kasij Dio (46.46.2), ki govori o šestih in nato še o dvanajstih pticah, ki so se prikazale Oktavijanu.

auctu vel ab avium gestu gustuve, sicut etiam Ennius docet scribens: Augusto augurio postquam inclita condita Roma est.

Pozneje je prevzel kognomen Gaj Cezar in nato Avgust, prvega v skladu z oporoko daljnega strica, drugega na predlog Munacija Planka, ker je, kljub mnenju nekaterih, da mora biti kot ustanovitelj mesta imenovan Romul, prevladalo mnenje, naj bo raje imenovan Avgust. Ne toliko zaradi novosti, temveč predvsem zaradi večje posvečenosti imena, ker se sveta mesta in mesta, na katerih je z avgurskimi obredi kaj posvečeno, imenujejo 'vzvišena' (*augusta*), po besedi 'povišan' (*auctus*) ali po opazovanju vedenja ptic, kot uči že Enij, ko piše: »Potem ko je bil z vzvišenim avgurijem (*augurio augusto*) ustanovljen slavni Rim.«

Iz Svetonijevega odlomka (*quibusdam censentibus Romulum appellari oportere*) razberemo, da se je tudi Oktavijan spogledoval z Romulom in da so mu nekateri predlagali, da bi sprejel poimenovanje 'novi Romul', vendar si je premislil.⁵³

Na prvi pogled je bil Romul kot *conditor* zelo primeren za identifikacijo; na to opozarja tudi Svetonij (*quasi et ipsum conditorem urbis*). Tej identifikaciji se je Oktavijan verjetno odrekal, ker je bila že nekako izrabljena, predvsem pa je za njo stala močna reakcija zoper vzorec 'novega Romula'. Nasprotovanje spogledovanju z Vzhodom in helenističnemu modelu vladanja (*dominatio orientalis*) je pomenilo ključno točko v propagandi zoper Kleopatro in Antonija. Mark Antonij se je namreč ponašal, da izvira od Herakla – Herakles pa je prav tisti grški junak, ki se skriva pod preobleko Enijevega Romula. V kontekstu obnovljene republike je bil tako Romul karseda neprimeren zgled. Proti identifikaciji z Romulom so govorila tudi mračna dejstva iz Romulove zgodbe (umor brata Rema na obzidju novoustanovljenega mesta). Livij (1.16.4) omenja različico, po kateri so Romula raztrgali senatorji. V nasprotju z *Romulom* je bil naziv *Augustus* nov, skrivnosten, odprt za številne nove interpretacije in brez negativnih konotacij. Iz navedenega Svetonijevega odlomka (*Aug. 7.2*) je razvidno, da je ta naziv izhajal iz sakralne sfere (zato je bil *amplius cognomen*) in da je zaradi svoje etimologije spominjal tudi na Romula, natančneje na ustanovitevno znamenje, ki ga Enij imenuje *augustum augurium*.

Istega leta, ko je bil Oktavijanu podeljen naziv Augustus, je Horacij napisal eno izmed šestih 'rimskih od', odo 3.3. To je ena izmed najbolj enigmatičnih Horacijevih pesmi. Sodobni bralec v njej zlahka prepozna 'manjkajoči člen' Enijevega bogovskega posveta. Jedro ode, kar trinajst od osemnajst strof, namreč obsega Junonin govor o Romulovi apoteozi. Oda je nekakšna karikirana *laudatio funebris*, s katero Junona nastopi ob privolitvi v Romulovo apoteozo.

Poleg Enija kot nespornega starejšega zgleda je Horacij zelo verjetno poznal tudi

⁵³ O drugih povezavah med Oktavijanom in Romulom Commager, *Odes of Horace*, 213.

osnutke nastajajoče *Eneide*.⁵⁴ Hipoteza, da je Horacij poznal Vergilijevo pesnitev in se pri pisanju pesmi nanjo navezoval, je kronološko sicer težavna, vendar jo je mogoče podkrepiti z izbiro snovi – ta je izrazito epska (tako npr. motivi, kot so bogovski posvet, Junonin govor, motiv apoteoze), z analizo slogovne in ritmične kompozicije⁵⁵ in z izrazito 'vergijanskim' modelom rimske zgodovine, ki se skriva v ozadju pesmi.⁵⁶

Interpretacijo Junoninega govora lahko začnemo s kratkim Feenejevim povzetkom: »The talk is all of the passing away of Troy.«⁵⁷ Začetek govora je strasten izbruh jeze, ki boginjo navda ob opisu osovražene Troje. Omeji se samo na tri ključne dogodke v zgodovini Troje: Parisovo sodbo, ugrabitev Helene in gradnjo trojanskega obzidja. V teh dogodkih se zrcalijo značilnosti Troje in vzroki za njen propad: podkupljivost, prešuštvo, prevara. Trojanska kraljevska hiša je od svojih začetkov sleparska, verolomna, podkupljiva in brezbožna. Junonona jo opiše takole: Laomedont, trojanski kralj, ki je dal zgraditi obzidje Troje, je *fraudulentus dux* (24), ker je pri denarju za obljubljeni plačilo opeharil in prevaral boga Pozejdona, ki mu je zgradil obzidje Troje, in boga Apolona, ki mu je dovolil pašo na gori Idi: *destituit deos mercede pacta* (21–22).⁵⁸ Kraljevska hiša njegovega sina Priama je *domus periura Priami* (26–27) – zaradi očetove krive prisege in zaradi siceršnje nemoralnosti Priama samega in nekaterih izmed njegovih petdesetih sinov. Priamov sin Paris je *fatalis incestusque iudex* (19), ker se je pri svoji sodbi pustil podkupiti Afroditi. V 26. verzu je *famosus hospes*, ki se pred prešuštnico Heleno blešči od lepote (*splendet*). Helena, ki je iz ljubezni do njega prevarala Menelaja, je *mulier peregrina* (20) in *Lacaena adultera* (25). Horacij ne Parisa ne Helene ne imenuje z imenom. Iz Junoninega govora jasno izhaja, da je Troja propadla zaradi lastnih grehov in nemoralnosti: Laomedontove prevare bogov ob ustanovitvi Troje (gradnji obzidja) in Parisove sodbe. Zaradi teh dejanj je bila Troja obsojena na propad:⁵⁹ *Ilion damnatam*, ker si je nakopala sovraštvo bogov,

⁵⁴ Vergilij je s pisanjem *Eneide* začel že ok. leta 29. pr. Kr. Svetonij (*Verg.* 59) navaja, da je najprej napravil osnutek v prozi, ga razdelil na dvanajst delov in šele nato začel z oblikovanjem in pisanjem verzov. Poleg tega se je v Rimu v krogu izobražencev vedelo, da se pripravlja 'nekaj velikega'. Odmev tega najdemo pri Properciju (2.34.63).

⁵⁵ Syndikus, *Lyrik des Horaz*, 37–38, o slogovnih vidikih pesmi.

⁵⁶ Tudi Horacij prikazuje slavno prihodnost rimske države v obliki prerokb (*vaticinia ex eventu*) oz. govorov bogov; tako kot Vergilij vizijo slavne prihodnosti pogojuje. Feeney, »Reconciliation of Juno,« 187, in Syndikus, *Lyrik des Horaz*, 35, opozarjata na podobnost med Horacijevimi odo 3.3 in prerokbami v *Eneidi* (1.257–96 in 12.808–28).

⁵⁷ Feeney, »Reconciliation of Juno,« 185.

⁵⁸ Gradnja trojanskega obzidja je bila Pozejdonova kazen, ker je skupaj s Hero in Ateno poskušal prikleniti Zevsa v verige; prim Homer, *Il.* 1.396–406.

⁵⁹ Nisbet in Rudd, *Commentary on Horace*, 44–45, vidita poudarek predvsem v Parisovi sodbi kot resničnem vzroku za jezo boginji (pri gradnji Laomedontovega obzidja Junona in Minerva nista igrali odločilne vloge). Zato tudi *mihi* in *castae Minervae (dativus auctoris)* ob participu perfekta *damnatam* in atribut *castus* poleg Minerve, ki je v ostrem nasprotju s Parisovim atributom *incestus*. *Ex quo* je odvisen od *damnatam* in ne od *vertit*.

zlasti Junone. Junonina podoba Troje je ravno nasprotna podobi pravičnega moža v uvodnih strofah.

V naslednjih treh strofah (25–36) postane jasno, zakaj Junona toliko govori o Troji; propad Troje je pogoj za končanje dolgotrajnih razprtij med bogovi, zaradi katerih se je trojanska vojna zavlekla (*nostrisque ductum seditionibus bellum*), in pogoj za Romulovo apoteozo; v to Junona končno privoli in s tem se nesoglasja med bogovi končajo. Iz pesmi je mogoče razbrati, da je v ozadju spor med Marsom in Junono; Junona nasprotuje izpolnitvi obljube, ki jo je Jupiter glede Romulove apoteoze dal Marsu. Čeprav Romula priznava za vnuka, ga imenuje *invisum nepotem* (31), ker je njegovo poreklo trojansko:⁶⁰ ko napove svojo odločitev (*protinus et graves iras et invisum nepotem /sc. Romulum/ ... Marti redonabo ... illum ego ... patiar*, 30–36), se njena napoved nanaša predvsem na Marsa, na soglasje, ki ga je z njim treba doseči glede Romula. V deveti strofi sledijo Junonine besede o tem, kako bo Romula naučila bogovskega vedenja in mu bo dovolila vstopiti med bogove (33–36):

illum ego lucidas
inire sedes, ducere nectaris
sucos et adscribi quietis
ordinibus patiar deorum.

Dovolila bom, da vstopi v svetla bivališča, pije sok nektarja in se zapiše v spokojne bogovske vrste.

Junona obljubi Romulovo apoteozo, ker Troja leži v ruševinah. Z Jupitrom je pripravljena skleniti kompromis. Toda njena privolitev ni brezpogojna, in njeno pogojevanje ne zadeva samo Romula. V strofah 10–17 boginja nagovarja celotno rimsko ljudstvo; od tod naprej ne govori več samo o Romulovi usodi, temveč o prihodnji usodi Rimljanov. V verzih 37–48 v resnobnem tonu navede pogoja, ki ju uvaja veznik *dum* na začetku stavkov: *longus inter saeviat Ilion Romamque pontus* (37–38) in *Priami Parisisque busto insultet armentum* (40–41). Junona od Rimljanov zahteva, da prelomijo s Trojo, in sicer tako v geografskem kot v čustvenem pogledu. Vzporedno odmevajo njene odobravajoče besede, ki ob izpolnitvi pogojev napovedujejo rimsko veličino in premoč: *regnato, stet Capitolium fulgens, possit dare iura, nomen in ultimas extendat oras* (39–46). Rim naj vlada svetu, naj širi oblast, naj določa zakone; edini pogoj je padec Troje, pretrganje stikov z njo; Troja naj zatone v pozabo. Z uresničitvijo tega pogoja si bodo Rimljani (Junona jih imenuje *exsules beati*, kar je neposreden namig na njihovo trojansko preteklost) zagotovili srečno prihodnost. V trinajsti in štirinajsti strofi Junona prihodnje rimske sreče ne pogojuje več, temveč

⁶⁰ Horacij sledi Enijevi verziji; Romulus je Enejev vnuk, sin trojanske svečenice Ilije in Marsa: *invisum nepotem, / Troica quem peperit sacerdos* (31–32). Mars je Junonin sin, torej je Romul njen vnuk.

jo stopnjuje v podobo države, ki je preseгла pohlep po zlatu (*aurum ... spernere fortior ... quam cogere*) in se ne razteza samo do oddaljenih, a poznanih geografskih točk, ampak do meja nepoznanega sveta. Od Rima Junona ne pričakuje samo vojaških in vodstvenih dosežkov, temveč tudi visoko moralno držo: Rim naj se odreče pohlepu po zlatu in naj spoštuje bogove. Temu sledi podoba imaginarnega rimskega imperija. To je Junonina dokončna, idealna podoba Rima.

V zadnjem delu svojega govora (15.–17. strofa) Junona zabiča Rimljanom, naj ne gradijo nove Troje (*tecta avitae*⁶¹ *Troiae*). To je edini pogoj za izpolnitev prerokbe: *bellicosus fata Quiritibus hac lege dico* (57–58). Če zraste nova Troja, zaradi pretiranega spoštovanja do trojanskih prednikov (*nimium pii*) ali zaradi pretiranega zaupanja v lastno moč (*rebusque fidentes*), jo čaka ista usoda kot prvo; enaka usoda čaka tudi tretjo – boginja bo sama poskrbela za njeno uničenje. Vsaka nova Troja je obsojena na propad, ker ji bogovi že ob sami ustanovitvi niso naklonjeni: *Troiae renascens alite*⁶² *lugubri fortuna* (61–62), v nasprotju z Rimom, kjer so Romulu bogovi ob ustanovitvi namenili ugodno znamenje (57–64):

Sed bellicosus fata Quiritibus
hac lege dico, ne nimium pii
rebusque fidentes avitae
tecta velint reparare Troiae.

Troiae renascens alite lugubri
fortuna tristi clade iterabitur
ducente victrices catervas
coniuge me Iovis et sorore.

Vendar to usodo bojevitim Kviritom napovedujem pod pogojem, da v preveliki pobožnosti in zaupanju v svojo stvar ne sklenejo obnoviti streh starodavne Troje. Če bo pod mračnim znamenjem zrasla nova Troja, se bo ponovilo nesrečno razdejanie, jaz sama, žena in sestra Jupitra, bom vodila zmagovite trume.

Morda še pomembnejše od neposrednih vsebinskih poudarkov so mitološke podobe (*exempla*), ki jih pesem evocira, zlasti podobi Troje in mitološkega junaka Romula. Ti podobi se presoji bralcev ponujata kot dva nasprotujoča si principa. Troja predstavlja družbeni, moralni in politični vzorec, ki je avgustejski ideji rimstva tuj. Predstavlja nerimski, vzhodnjaški princip, in sicer v ostrem nasprotju s podobo krepostnega moža, ki že v uvodnih verzih nakaže ideal rimskih *artes*.⁶³ Druga

⁶¹ Adjektiv *avitus* poudarja starodavnost, odmaknjenost Troje v daljno preteklost. Nisbet in Rudd, *Commentary on Horace*, 51.

⁶² *Ales* na tem mestu v pomenu *omen*, *augurium* asociira Enijev avspicij.

⁶³ Prim. Anhizovo prerokbo v *Aen.* 6.850–53, ki Rimljanom jasno predoči njihove *artes*.

mitološka podoba je Romul. Vprašanje njegovega sprejetja v bogovske vrste je izhodišče Junoninega govora; njegov pomen se jasno pokaže ob preobratu, ko Junona nenadoma ne govori več samo o Romulu, temveč o celotnem ljudstvu; že pri Eniju (*Ann.* 1.108) Romul kot *custos, genitor* in *pater* rimskega ljudstva uteleša njegove kolektivne vrline. Junoninega sovraštva ne pomiri uničenje Troje, temveč dejstvo, da se je trojanski potomec Romul oddaljil od nemoralnih trojanskih zgledov in se privadil novih rimskih *artes: hac (sc. arte) Quirinus Martis equis Acheronta fugit* (15–16).⁶⁴ V Junoninem govoru je Romulova apoteoza neposredno povezana s padcem Troje, to pa še poglobi nasprotje med starimi trojanskimi običaji in novimi rimskimi *artes*. Romulova apoteoza oznanja drugačno prihodnost Trojancev: te prihodnosti ne bodo obteževale *graves irae*, ki so Trojance spremljale od ustanovitve mesta naprej. Romul je zato mitološka prapodoba Rimljana, ki je pretrgal vez s trojansko preteklostjo in Trojance osvobodil Junonine jeze.

Obenem Horacij ponuja mitološka *exempla* kot instrument za presojo aktualnih političnih razmer. Troja in Romul bralcu jasno predočita konflikt vrednot in nravnstvenih norm, ki temelji na stigmatizaciji vzhodnjaštva. Pesmi tako ni mogoče brati izolirano od aktualnih političnih dogodkov, kot so Avgustova propaganda zoper *dominatio orientalis*, ki jo posebljata Antonij in Kleopatra, obnova republike, Avgustov programski okvir moralne prenove. Večina komentarjev sicer zavrača idejo, da bi bila Horacijeva oda odgovor na dejanski načrt o premestitvi prestolnice na Vzhod;⁶⁵ kljub temu še današnji bralec v Junoninem govoru zlahka prepozna aluzije na politično situacijo v obdobju pozne republike. V opisu Parisa, ki je prikazan kot *fatalis*⁶⁶ *incestusque iudex in famosus hospes*, prepoznamo Antonija, Helena, *mulier peregrina* in *adultera Lacena*, spominja na Kleopatru, in Troja, *domus periura*, na Aleksandrijo, ki jo je leta 30 pr. Kr. zavzel Oktavijan. Tudi uvodna podoba pravičnega moža, ki ga ne splaši grozeče tiranovo obličje, *vultus instantis tyranni* (3), lahko spomni na Oktavijanovo zmago nad Antonijem in vzpostavitev rimskih *virtutes*.

Podobne politične asociacije ima mitološki *exemplum* Romula in Rema v Vergilijevi *Eneidi*. V prvem spevu (1.257–96) Jupiter tolaži objokano Venero z napovedjo prihodnje slave, ki je bodo deležni Enej in njegovi potomci: Askanij, Romul,

⁶⁴ Prim. dvanajsti spev *Eneide* (12.823–28), kjer Junona od Jupitra zahteva, da Latinci pretrgajo vse vezi s svojo trojansko preteklostjo.

⁶⁵ Fraenkel, *Horace*, 267–69, zavrača vsako povezavo ode 3.3 z realno politično situacijo. Podobno Syndikus, *Lyrik des Horaz*, 49, zavrne politično osnovo za motiv Troje v tej odi. Prim. Feeney, »Reconciliation of Juno,« 192, op. 80, ter Nisbet in Rudd, *Commentary on Horace*, 37–38, za razlago zgodovinskega ozadja in razlogov za načrt premestitve prestolnice na Vzhod oziroma vzpostavitev nove prestolnice na Vzhodu predvsem iz ekonomskih in strateških vzrokov (Avgustov general Agripa zaradi Partov). Avgust je to zavrnil. Prav tako je pomembna tudi Antonijeva ideja o prestavitvi prestolnice v Aleksandrijo.

⁶⁶ Prim. C. 1.37.21: Horacij opisuje navdušenje v Rimu, ko je prispela novica o padcu Aleksandrije in smrti Kleopatre, ki jo pesnik imenuje *fatale monstrum*. O odnosu do Kleopatre Wyke, »Augustan Cleopatras,« 98–134.

Cezar in Avgust. Prerokuje ji čas, ko bo Junona spet naklonjena Rimljanom: *aspera Iuno ... consilia in melius referet, mecumque favebit Romanos* (1.279–82). V Jupitrovi prerokbi sta dvojčka omenjena dvakrat. Prvič v verzih 1.273–77:

donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Illia prolem.
Inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus
Romulus excipiet gentem et Mavortia condet
moenia Romanosque suo de nomine dicet.

dokler ne bo kraljeva svečenica Ilija z Marsom povila dvojni zarod. Nato bo Romul, ponosen na rjavo pokrivalo dojilje volkulje, nadaljeval rod, ustanovil Marsovo mesto in poimenoval Rimljane po svojem imenu.

Drugič dvojčka nastopita v verzih 292–93:

cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
iura dabunt.

Siva Zvestoba in Vesta, Kvirin z bratom Remom bodo postavljali zakone.

V prvem odlomku Rem z imenom ni omenjen. Jupiter pove, da bo *Ilia*⁶⁷ rodila dvojčka, potem govori samo še o Romulu. Opis Romula je nenavaden: *lupae fulvo nutricis tegmine laetus* (275), ravno tako metonimična omemba novega mesta: *Mavortia condet moenia*. Izbira imena za Romulovo mater, neomemba Rema, opis Romula in njegovega mesta, vse to so možni namigi na Herakla oz. na vzhodnjaški princip, ki mu je Junona sovražna. Jupiter na koncu napove: *Romanos suo de nomine dicet* (277); to je verjetno namig na spravo z Junono (izpolnitev njenega pogoja) in Romulovo apoteozo. Na koncu prerokbe (286–96) sledi prikaz časa, ko se bodo končala *aspera saecula*, ko bo *furor impius* premagan, ko bo Junona po sklenitvi kompromisa pomirjena in bo Romul deležen apoteoze. Romul je bog Kvirin, z njim je njegov brat dvojček Rem. Ta ni le živ, temveč skupaj z bratom določa zakone (*iura dabant*) in je tako kot on bog. Romul in Rem simbolizirata harmonično oblast, kakršno bi mit o dvojčkih po pričakovanjih tudi moral. V njiju je mogoče prepoznati bodisi Avgusta in Agripo,⁶⁸ Avgusta in pesnike ali Avgusta in senat z rimskim ljudstvom.

⁶⁷ Aluzija na Trojo. Tega je v prvi polovici Jupitrove prerokbe veliko (*Ilus, Ilia*); za Askanija pravi: *Ilus erat, dum res stetit Ilia regno* (*Aen.* 1.263); *geminam partu dabit Ilia prolem* (1.274). Izbor imena ni naključen (*Ilia* kot Trojanka). Uporabljala so se tudi imena *Rea, Silvia, Rea Silvia* (*Liv.* 1.3.11) in *Emilia*. Tudi Enij uporablja ime *Ilia*.

⁶⁸ *Serv., Aen.* 1.292. Očitno je obstajala razlaga, da je Kvirin predstavljal Avgusta in Rem Agripo, Avgustovega vojskovodjo, tesnega sodelavca in prijatelja. Wiseman, *Remus*, 145–46.

Junonin govor ima tudi kozmološko-politični sporočilni potencial. Navezava politike na kozmologijo izvira iz Enijeve *Analov*; že Enij je kozmologijo postavil za temelj rimske imperialne ideologije.⁶⁹ Vodilna tema epa, Romulova apoteoza, je dogodek kozmičnih razsežnosti in pomeni uresničitev ideje rimskega kozmičnega imperija. Ta ima po Junonini zaslugi predvsem нравstveni predznak.

Romulova apoteoza je kot mitološki *exemplum* transponirana v rimsko politično aktualnost; v nizu junakov, ki so dosegli apoteozo, se lahko apoteoze in družbe bogov na Olimpu nadeja tudi Avgust kot zmagovalec nad zadnjim kraljestvom Orienta (9–12):

Hac arte Pollux et vagus Hercules
ennisus arces attigit igneas,
quos inter Augustus recumbens
purpureo bibet ore nectar.

Opirajoč se na takšno vrlino, sta se v ognjeno trdnjavo povzpela Poluks in klateči se Herakles; med njima bo ležal tudi Avgust in s škrlatnimi usti srkal nektar.

IV. SKLEP

Če se ob koncu vrnemo na začetek, k vprašanju definicije 'zgodbe' o Romulu in Remu, lahko zaključimo, da je uporaba sintagme 'rimski mit' ravno pri tej zgodbi povsem upravičena. Tisto, kar zgodbo o Romulu in Remu opredeljuje kot mit, ni njena vsebina ali italska avtohtonost, temveč:

1. številne dokumentirane različice ter
2. aktualnost in družbena relevantnost njene vsebine v različnih obdobjih.

Pomen mitoloških različic je znan že iz teorije Lévi-Straussa: »A myth is made up of all its variants.«⁷⁰ Tudi Kirkova klasična definicija mita kot *traditional tale*⁷¹ temelji na množstvu različic in je nezdržljiva z idejo o statičnosti in fiksnosti mita. Zgodbo o Romulu in Remu je mogoče opredeliti kot mit že zaradi spreminjajoče se podobe in vloge glavnega junaka Romula, ki so si ga Rimljani najbrž izposodili iz grške antikvarske tradicije, njena raznolikost in nepreglednost pa je očitno botrovala tudi temu, da je Romul po potrebi dobil soustanovitelja, brata dvojčka. Pestrost mitoloških različic je posledica vsebinskih sprememb in dopolnitev, ki so vselej povezane z aktualnimi družbenimi in političnimi dogodki. Odzivnost mita in njegova

⁶⁹ Hardie, *Virgil's Aeneid*, 22–29.

⁷⁰ Lévi-Strauss, »Struktura mitov,« 232.

⁷¹ Kirk, *Myth*, 74–75.

občutljivost za spremembe v zgodovinskem okolju je zagotavljala njegovo družbeno relevantnost, ki je nujen predpogoj za posredovanje in ohranitev mita.⁷²

BIBLIOGRAFIJA

- Anderson, Andrew. »Heracles and His Successors: A Study of a Heroic Ideal and the Recurrence of a Heroic Type.« *Harvard Studies in Classical Philology* 39 (1928): 7–58.
- Bremmer, Jan in Nicholas Horsfall. *Roman Myth and Mythography*. University of London Institute for Classical Studies Bulletin Supplement 52. London: Institute for Classical Studies, 1987.
- Carrubba, Robert. »The Curse on the Romans.« *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 97 (1966): 29–34.
- Cavarzere, Alberto. *Orazio: Il libro degli Epodi*. Venezia: Letteratura universale Marsilio, 1992.
- Commager, Steele. *The Odes of Horace: A Critical Study*. New Haven: Yale University Press, 1962.
- Cornell, Tim J. *The Beginnings of Rome : Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars (c. 1000–264 B.C.)*. London: Routledge, 1995.
- Erskine, Andrew. *Troy between Greece and Rome: Local Tradition and Imperial Power*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Feeney, Denis. »The Reconciliations of Juno.« *Classical Quarterly* 34 (1984): 179–94.
———. *The Gods in Epic: Poets and Critics of the Classical Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 1991.
———. *Literature and Religion at Rome: Cultures, Contexts and Beliefs*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Fox, Matthew. *Roman Historical Myths: The Regal Period in Augustan Literature*. Oxford Classical Monographs. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Fraenkel, Eduard. *Horace*. Oxford: Clarendon Press, 1957.
- Galinsky, Karl. *Augustan Culture: An Interpretive Introduction*. Princeton: Princeton University Press, 1996.
- Gantar, Kajetan. *Študije o Horaciju*. Maribor: Založba Obzorja, 1993.
- Graf, Fritz. *Mythos in mythenloser Gesellschaft: Das Paradigma Roms*. Colloquium Rauricum 3. Stuttgart: Teubner, 1993.
- Gruen, Erich. *Studies in Greek Culture and Roman Policy*. Cincinnati Classical Studies NS 7. Leiden: E. J. Brill, 1990.
- Hänninen, Marja-Leena. »Juno Regina and the Roman Matrons.« V: *Female Networks and the Public Sphere in Roman Society*, ur. Päivi Setälä in Liisa Savunen, Acta

⁷² Članek v veliki meri temelji na besedilu diplomske naloge z enakim naslovom. Za popravke, vse koristne napotke in pripombe se zahvaljujem prof. dr. Marku Marinčiču.

- Instituti Romani Finlandiae 22, 39–52. Rim: Institutum Romanum Finlandiae, 1999.
- Hardie, Philip. *Virgil's Aeneid: Cosmos and Imperium*. Oxford: Clarendon Press, 1986.
- Kirk, Geoffrey. *Myth: Its Meaning and Functions in Ancient and Other Cultures*. Cambridge in Berkeley: Cambridge University Press / University of California Press, 1970.
- Lévi-Strauss, Claude. »Struktura mitov.« *Problemi* 4–5 (2003): 219–48.
- Marinčič, Marko. »Roman Archaeology in Vergil's Arcadia (Vergil *Eclogue* 4; *Aeneid* 8; Livy 1.7).« V: *Clio and the Poets: Augustan Poetry and the Traditions of Ancient Historiography*, ur. D. S. Levene in D. P. Nelis, *Mnemosyne Supplement* 224, 143–61. Leiden: Brill, 2002.
- Mankin, David. *Horace: Epodes*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- McDermott, Emily. »Greek and Roman Elements in Horace's Lyric Program.« *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* 2.31.3 (1981): 1640–72.
- Nisbet, R. G. M. in Niall Rudd. *A Commentary on Horace: Odes Book III*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Scheid, John. *An Introduction to Roman Religion*. Bloomington, IN: Indiana University Press, 2003.
- Skutsch, Otto. *The Annals of Quintus Ennius*. Oxford: Clarendon Press, 1985.
- Syndikus, Hans Peter. *Die Lyrik des Horaz: Eine Interpretation der Oden*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2001.
- Weinstock, Stefan. *Divus Iulius*. Oxford: Clarendon Press, 1971.
- Wiseman, Timothy. *Remus: A Roman Myth*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Wyke, Maria. »Augustan Cleopatras: Female Power and Poetic Authority.« V: *Roman Poetry and Propaganda in the Age of Augustus*, ur. Anton Powell, 98–134. Bristol: Bristol Classical Press, 1992.

REMO CUM FRATRE QUIRINUS:
METAMORPHOSES OF THE ROMAN FOUNDATION MYTH
FROM ITS BEGINNINGS TO HORACE

Summary

From the first reference to Romulus by Alcimus, a historian from the mid-fourth century BC, where the hero appears alone, down to the age of Augustus, the story of the foundation of Rome underwent considerable plot changes. The two most important are, firstly, Romulus' later role not merely as a *conditor urbis*, but – in keeping with the Hellenistic tradition of *ktiseis poleon* – mainly as a *creator gentis* and a model of

the new Roman, who can subsequently embody a new ethnic identity; and, secondly, the later dichotomy of the founders. The interpretation of the Roman foundation myth must be therefore closely associated with the symbolism of numbers – one founder as opposed to twin founders – as it is reflected in different socio-political and historical contexts. In addition to shaping society, myth also documents all its changes. In the context of replacing a single founder with twin founders, Romulus and Remus, the first critical change is the introduction of Remus. The twin founders imply a double community, a notion which becomes meaningful in Rome only after the plebeian achievement of political equality between 367 and 342 BC. The second significant change is the death of Remus, involving the notion of a foundation sacrifice, for which the evidence points to the crisis of 296 BC.

The foundation story also serves as an explanation model for the events in the Late Roman Republic. Horace's pessimistic Seventh Epode evokes the foundation crime of fratricide to explain the tragic pattern of civil wars. As Romulus' successors, the Romans are also heirs to his crime, to the *scelus fraternalis necis*, from which they cannot escape.

Moreover, Romulus as a *creator gentis* represents a potential source for the Roman change of identity, which was regarded as coincidental with the foundation act. This recurring theme is elaborated first in Ennius' *Annals* and later in Vergil's *Aeneid* and Horace's Third 'Roman Ode'. The central motif is Ennius' *concilium deorum* and its discussion of Romulus' apotheosis, which is opposed by Juno on account of his Trojan identity. Juno, the traditional mythological opponent of the Trojans, demands in exchange for Romulus' apotheosis a break with the old Trojan concept. This break is to be reflected in a new name for the city, which shall be named after its founder, chosen by the *auspicium* contest. The *auspicium* thus represents the divine election of the Trojans' legitimate successors, while Romulus' apotheosis symbolically fulfils the idea of a cosmic Roman empire predicted in Juno's Roman Ode speech. The two mythological *exempla* of Troy and Romulus serve as two opposing models, Troy being the eastern, un-Roman principle, and Romulus the embodiment of the Roman principle. In effect, they present the conflict of two different value systems, which is based on moral criteria and a negative characterisation of the eastern principle. These models are intended to guide the political, ideological and moral assessments of Augustan readers faced with watershed historical events. The contemporary allusions can hardly escape an attentive modern reader.

The main characteristic that defines the Roman foundation story as a myth is precisely its sensitivity to social and political changes – a prerequisite for its transmission and continuity, as well as an indicator of its social relevance at different moments in history.